

Պ Ա Տ Մ Ա Կ Ա Ն

ՀԱՅ ՄԻԱԲԱՆՈՒԹԵԱՆ ՄԸ ԾԱԳՈՒՄԸ

ՄԱՐ-ՍԱԲԱՅԻ ՎԱՆՔԻՆ ՄԷՋ

Բ.

(Ա. Մարտի 1927, Թիւ. 12, էջ 369)

3.— Հայ Միաբանութեան ծագումը.

Ա. Ակիւրուպոլսեցիին խօսքերը այդ մասին :

Հայ Միաբանութեան ծագման պատմութիւնը գրելու համար մեր ձեռքը չունինք հին օրերէն մնացած հայեցի յիշատակարան մը. այդ մասին զարմեալ մեզ իրազեկ ընողն է Կիւրեղ Ակիւթուպոլսեցին, այն անգուղական պատմիչը՝ որ ստոյգ գիծերով կը ներկայացնէ Դրդ. և Երդ. դարուց երուսաղէմի Անապատին ա՛յն Հայերը՝ որ եկած էին Հայաստանէն և յարած Անապատի զանազան վանքերու եղբայրութեանց, պահելով իրենց լեզուն և կրօնական ինքնութիւնը կեանքը. Դուգիպոլի, Եւրիմիտի, Թեոքրի (Տէյր Տօգի) և Մար-Սարայի զլխաւոր վանքերուն եղբայրութիւններն, ըստ Ակիւթուպոլսեցւոյն, մինն ունի ազգութիւններէ կազմուած չէին: Այս վանքերու եղբայրութիւններն Ապու Տիգի, Ղազարիտի և Փարանի կամ Պաղեստինեան ունէ գիւղի տեղացիներէն չէին կազմուել: Պէտք է խոստովանիլ թէ այդ վանուց եղբայրներն եկած էին Յունաստանէն, Փոքր-Ասիայէն և Հայաստանէն. անոնցմէ ոմանք յոյն էին, ոմանք կապադովկիացի և այլք Հայաստանցի. և այս նորեկներ ընդհանրապէս բարձր իմացականութեան տէր անձեր էին» (Տե՛ս Raymond Génierի Vie de St. Euthyme le Grand, էջ 49):

Կը փափաքինք առ այժմ միայն գրել Մար-Սարայի Հայ Վանականութեան ծագումը: Ինչպէս կը հասկըցուի Ակիւթուպոլսեցիին խօսքերէն, նոյն իսկ Մար-Սարայի օրով ծագում առած է նոյն վանքին Հայ Միաբանութիւնը: Մար-Սարայի յունարէն կենսագրութեան քանի մը հատ-

ուածներն, զոր մեր խնդրանքով, բարեհաճեցաւ թարգմանել մեր Ամեն. Տ. Դուրեան Ս. Պատրիարք Հայրն, Սարայի վանքին Հայ Միաբանութեան պատմական ծագման տեսակէտով թանկարժէք տողեր են, ո՛չ մի Հայ պատմիչ երբեք յիշատակութիւն չունի երուսաղէմի Անապատին վանական եղբայրութեանց մէջ ապրող վաղընջական Հայ Միաբանութեանց վերաբերմամբ: Ակիւթուպոլսեցին կ'աւանդէ մեզ հին դարու հայկական վանական կեանքէն նորութիւններ, որոց համար Հայ եկեղց. Մատենագրութիւնը շնորհակալիօք կ'արձանագրէ անոր այս պատմական չքնաղ տողերը:

Ահա նոյն հատուածներուն թարգմանութիւնը.

«Անաստասի զահակալութեան և Զեռնի մահուան տարին՝ հոգեւոր շնորհներով պայծառացած աստուածաբնայ մարդ մը երեմիա անուն տղաւ Հայ՝ այցելեց մեծաստանը, հեան էին իր երկու աշակերտները՝ Պետրոս և Պօղոս, այսպէս կոչուած՝ իրեն ստոյգ պատկերն ու զրոյմը անոր կեանքին: Ասոնցմէ Պօղոսը երկար ժամանակ ապրեցաւ մենաստանին մէջ, և սքանչելւոյն Սարայի ուղղութեանց կատարեալ փորձն առաւ. սակայն խօսելով անոր շուրջիւններուն հետ, որոնցմէ շատերն ապահովարար հնաեղ էին մարդուն ներկայ վարքին հաւասարապէս: (Հտժ. 68):

«Արդ՝ երբ անոնք յարեցան մենաստանին, երանելին Սարա շատ ուրախացաւ. և անոնց յատկացուց այրին հիւսիսակողմի փոքրիկ խուցը՝ ուր իր ճգնութիւններն անցուցած էր առաջին օրէն, և ուր ջուրի հոսանք մը կար, և անոնց տուաւ փոքրիկ աղօթարանը, որպէս զի կիրակի և շաբաթ օրերը՝ իրենց լեզուով կատարեն սովորական փառարանութիւնները. այդ օրէն էր որ Հայերը ընդունուեցան մենաստանին մէջ. (Հտժ. 70):

«Եւ որովհետեւ առաջին աստուածաչէն տաճարը նեղ եկաւ եղբայրներու ժողովման և աղօթարանին մեծութիւնն ալ ալ չբաւեց Հայոց բազմութեան. աստուածաբնայն Սարա անոնց հիմերուն վրայ ուրիշ շէնք մը կանդնեց՝ առաւելագոյն վաշիշտութեամբ և մեծութեամբ, ու զայն նուիրեց Աստուածածնի, և նաւակառիքը

կատարեց ըստ սովորութեան, և յանձնեց զայն եղբայրներուն, որպէս զի յետ այնուրիկ հոն ժողովուն, և Հայոց բազմութիւնն ալ նոյն սուրբ տաճարը փոխադրեց, որպէս զի քրիստոնէական փառաբանութիւնները և Աւետարանը իրենց լեզուովը կարգան ունկնդիրներուն, աստուածային խորհուրդներուն հաղորդուելով ուրիշներու հետ, և հասարակաց բոլոր ամէնուն մասնակցութիւնը (Համ. 92):

«... Տեսնելով որ Հայերը սրբազան երգերու կարգերը ուղղութեամբ կը պաշտեն, թոյլատրեց անոնց իրենց բնիկ լեզուովը երգել, բացի երեքսրբեանէն՝ զոր յունարէն երգել կանոնադրեց. յանձնարարելով նաեւ որ շարաթ օրերը այլրին մատարան և կիրակի օրերը՝ Աստուածածնին մէջ ժողովուն, և իւրաքանչիւրին մէջ կիրակի՝ երեկոյ և տէրունական տօներու աւթի՝ երեկոյէ մինչեւ առաւօտ երկարածը ուի հսկումը» (Համ. 93):

Այս տողերէն կը հսկուի որքան որ նոյն իսկ Մար-Սարայի կենդանութեան կողմնած էր տեղւոյն Հայ Միաբանութիւնը, շինուած էր յատուկ մատուռ մը՝ ուր բազմաթիւ միաբանք իրենց լեզուաւ պաշտամունք կը կատարէին և կը հետեւէին վանական կեանքի:

Բ. Հայազգի Երեմիայի Վանք

«Ծնորհներով պայծառացած աստուածաբնաւ մարդը» Հայազգի Երեմիան, Մար-Սարայի վերջին տարիներուն՝ կը մեկնի վանքէն, ուրիշ վանք մը հաստատուելու կեդրոնը Զորին հիւսիսային եզերքը, Արեւիսն կոչուած (քարայրի վանք) վանքին մօտ, զէպի հիւսիս, ինն հարիւր մեթր հեռաւորութեամբ: Մար-Սարա լսելով իր պատուական սարկաւաղին մեկնումը և գիտաւորութիւնը՝ կը հետեւի անոր՝ աւտոգծ, գործաւոր և գրամ առնելով իր հետը. կը շինէ մատուռ մը և վանք մը Երեմիայի և հետեւողաց համար, կը կանոնադրէ գործադրելու իր սեփական վանքին կանոնները և բնդհանուր վերակացու կը նշանակէ Երեմիան: 532 ին էր որ կը հաստատուէր այս վանքը և կը կոչուէր Երեմիայի Վանք, և ընտիր սարկաւաղը հակառակ իր ակնկալութեան, ունեցաւ իր բա-

ժինը տարափէն ա՛յն ոսկիներուն՝ որ այնքան տխրեցուցած էին զինքը. այս ակնարկութիւն մըն է Մար-Սարայի կողմէն՝ Յուստինիանոս կայսրէն առնուած և վանքերուն ծախսուած մեծ զուժարներուն մասին: Երեմիայի ձեռնարկը վանականաց համար բացատրիկ իրողութիւն մը չէր. կային ուրիշներ ալ նոյն իսկ Մար-Սարայի հակառակորդներ՝ որ թողլով վանքը՝ կ'երթային այլուր և կը հիմնէին մենաստաններ և ինքը՝ Մար-Սարան ալ կ'օժանդակէր: Երեմիայի ուրոյն վանք ունենալուն այս պատմական պարագան Ակիւթուպուսեցին չէ յիշատակած իր վերայիչեալ գրութիւն մէջ, տարբեր աղբիւրէ մէջ կը բերէ Raymond Génier (տե՛ս վերը, էջ 30-31): Վերեւ կարդացինք Սկիւթուպուսեցին փառաւոր վկայութիւնը Հայազգի Երեմիայի նկատմամբ. տարբեր անձ մը չենք կրնար նկատել ա՛յն Երեմիա տարկաւաղը՝ որ իր անուամբ վանք մը կառուց կ'ենթոնի Զորին հիւսիսային եզերքը, օժանդակութեամբ Մար-Սարայի: Ըստ մեր կարծեաց, մեծ հաւանականութեամբ երկու անձերը նոյն են, քանի որ մանաւանդ՝ վաղմի յիշատակութիւն մ'ալ ունինք թէ Սարայի Զորին մէջ հայկական վանք մը գոյութիւն ունեցած է: Հայոց Անաստաս Վրդ. Վանքէից Ծոցակին մէջ կը կարդանք. «Այս վանք Սիւնեաց ի Զորն Սարայի», այս վանքը անտարակոյս Մար-Սարայի վանքէն տարբեր էր և հայկական. հետքը կորսուած ուրիշ վանքէից նման, այս փոքրիկ վանքն ալ, իր կործանումէն յետոյ, անյիշատակ մնացած է մեր կարծեօք: Սարայի Զորին հայկական այս վանքը հայազգի Երեմիայի կողմէն կառուցուած վանքը պէտք է ըլլայ: Սիւնեաց անուամբ կը յիշուի այն պատճառաւ որ էրզ. կամ Էրզ. դարուն, Սիւնիք նորոգած են զայն և կոչուած է իրենց անուամբ: Ս. Տեղեաց մէջ Սիւնեաց նախարարութիւնը ունէր ուրիշ չորս վանքեր ևս ըստ Անաստաս Վարդապետի ցուցակին:

Գ.— Մար-Սարայի Հայ Միաբանութիւնը Զեռագիր Յիւստակաւորանի համաձայն:

Մար. Սարայի Հայ Միաբանութեան

« Համառոտ Պատմ. Երուսաղէմի » գործին մէջ (էջ 158), Հաննէի յիշած եկեղեցիներուն անունները մէջ բերելէ յետոյ, կ'աւելցնէ սա՛ խօսքերը. « Ուրիշը՝ Սբ. Առաքելը որ Հայոց Զատարաններէն շինուած է. Բայց այժմ Բաղրէի տաճարն է. »։ Ասորէն վարդապետի այս վերջին ծանօթութեան ազդեցութիւնը մեզ անձանօթ կը մնայ, նոյնիմաստ կրկնութիւն մը ունի նաեւ Մկրտիչ վրդ. Արծրունեան իր « Ստորագրութիւն Երուսաղէմի » գրքին մէջ (էջ 274)։ Տիգրան Սաւալան իր Երուսաղէմի անտիպ պատմութեան մէջ, ու է նշանակելի տեղեկութիւն մը չի տար զժրատարար... միայն կը գրէ (էջ 298) սա հակերճ տողերը. « Ի վերայ

զժրեթիւ եկեղեցւոյն որ ի վանս Հ. Սարաբի՛ գտանին երկաթադրեալ անուանք Հայ վարդապետաց ոմանց . . . և գտանին անգհայերէն հին ձեռագիրք »։ Մեր այցելութեան առթիւ, հակառակ մեր հետադատութեանց, չկրցինք տեսնել Սաւալանի յիշած երկաթադրեալ այդ արձանագրութիւնը. իսկ հայերէն ձեռագրաց գոյութեան ապացոյց են անտարակոյս Հալէպի Ս. Քառասունք եկեղեցւոյն Աւետարանը՝ որուն յիշատակարանը գրինք վերը. իսկ օտար ուղեցոյցներ բացորոշ կը վկայեն Մար-Սարայի վանքին Հայկական ձեռագրաց գոյութեան մասին։

ՄԿՐՏԻՉ ԵՊՍ. ԱՂԱՒՆՈՒՆԻ

ՄԱՆԴԱԿՈՒՆԻ ԶԱՌԵՐՈՒՆ ՄԷՎ ՆՈՐ ՁԵՌԱԳԻՐԸ

Շար. ՍԻՄՆ Թիւ 12. 372 էջ

Տպագիրք

Ձեռագիրք

— » — » 18-19	Ըմբռնեալ ի տեղիս . . . ազգաբարի	Ըմբռնեալ է Դէւ. . . ազգաբարի
— » — » 21	տեսէք զանօրէն շահն նը-
զովից	տեսէք զանօրէն շահն նըզովսն
— » 67 » 4	արտաքս վախիցութ	արտաքս վաղեցութ
— » — » 6	զի զոր օրինակ սուր առ-
եալ՝ և զինքն խոցոտիցէ	զի զոր օրինակ տեսալ ումեք (՝) սուր և
կամօք զանձն խոցոտիցէ
— » — » 9	անագործն է սոյն և անո-
գորմաւնէ	անգործն է սոյն և անագործացան առնէ
— » — » 20-21	զի մի՛ զարդացեալ ծայ-
րիցն՝ զմեզ . . .	զի մի՛ ի զարդացեալ վարուցն՝ զմեզ . . .
— » — » 28	այդ բարբառ անօրէն և
հակառակ . . .	արդ, բարբառդ այդ անօրէն է և
հակառակ . . .
— » — » 38	առնուլ, յորժամ զմիմեանց
բեռն բառնայցեմք	առնուլ զկշիռն։ Ահա՛ քիչ անհաշիւ
յետոյ ինչ արեւելի արեւելի էջ մը գնէ,
« յորժամ զմիմեանց բեռն բառնայ-
ցեմք » Իււր. (Տպ. էջ 67 տ. 38).
« Եւ արդ զի՞նչ պատասխանի տացէ
որ ոչ իբրեւ զքրիստոնեայ փոխ այնո-
ցիկ տացէ ուստի ահն ոչ ունիցի առ-
նուլ անորէն զկշիռն։ Այլ ոչ իբրեւ բզ-
մաքսաւորան զտանիցիս վաշխիւքն
պահանջելովք։ Եւ արդ, ի՞նչ իւրեք
քրիստոնեայ և քրիստոսասէր կոչեա-
ցիս որ զպատու իրանս Քրիստոսի մերժ-
եալ անարգես. զի Քրիստոս զամենայն